

ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان با استفاده از مدل تحلیل عاملی

روح‌اله رضایی^{۱*} سیدمحمود حسینی^۲ پریسا رنجبران^۳ لیلا صفا^۴

- ۱- استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان.
 - ۲- دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران.
 - ۳- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه زنجان.
 - ۴- دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران.
- * مسئول مکاتبات. پست الکترونیک: rohollahrezaei@yahoo.com

چکیده

گردشگری روستایی فعالیت بسیار پیچیده‌ای است که با بخش‌های دیگر جامعه، وجوه مشترکی داشته و دارای اثرات و پیامدهای مختلفی است که می‌بایست در فرآیند برنامه‌ریزی، تمامی جوانب آن را مورد ملاحظه قرار داد تا از اثرات منفی آن کاسته شده و تأثیرات مثبت آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی افزایش یابد. این تحقیق با هدف ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان و با استفاده از مدل تحلیل عاملی صورت پذیرفت. برای این منظور از کلیه سرپرستان خانوار ($N=160$) براساس جدول کرجسی و مورگان، تعداد ۱۱۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. جمع‌آوری اطلاعات بوسیله پرسشنامه انجام و برای تعیین پایایی ابزار تحقیق پیش‌آزمون صورت گرفت که مقدار آلفای کرونباخ اهمیت اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه در حدود $0/83$ محاسبه گردید. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج نشان داد که اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه در چهار عامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی- اکولوژیکی، فیزیکی- بهداشتی و زیست محیطی قرار می‌گیرند که این چهار عامل در مجموع در حدود $65/42$ درصد واریانس را تبیین می‌نمایند.

واژه‌های کلیدی: توسعه گردشگری، مدل تحلیل عاملی، روستای ایبانه، استان اصفهان.

مقدمه

تضعیف فعالیت‌های سنتی اقتصادی در مناطق روستایی همچون کشاورزی، معدن و جنگل طی سه دهه اخیر، جستجو و بکارگیری راهکارهای جدید جهت تقویت پایه‌های اقتصادی و تنوع بخشی به فعالیت‌های تولیدی در مناطق روستایی را بیش از پیش ضروری نموده است (Andereck and Vogt, 2000; Reeder and Brown, 2005; Byrd *et al.*, 2009). در طی سالهای اخیر گردشگری روستایی به عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع برخوردار از پتانسیل‌های لازم برای کمک به جوامع محلی در راستای توسعه فعالیت‌های اقتصادی، مورد توجه قرار گرفته است (Hassan, 2000; Davis and Morais, 2004; McGehee and Andereck, 2004; Byrd *et al.*, 2009). گردشگری روستایی که آن را یک رهیافت جایگزین برای نیل به توسعه پایدار روستایی می‌دانند، با توجه به روند روزافزون تخریب روستاها و افول کشاورزی، سعی در ارائه راهبردهای جدید برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل یا متحول نمودن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنها دارد (Holland *et al.*, 2003).

گردشگری روستایی به طور مشخص از دهه ۱۹۵۰ آغاز شد و در دهه ۱۹۶۰ از جنبه اقتصادی برای جوامع محلی مورد توجه قرار گرفت. سپس از آن به عنوان ابزاری برای توسعه جوامع روستایی استفاده گردید و در این مدت صاحب‌نظران تلاش نموده‌اند تا با ارائه الگوها و روشهای مختلف، نقش گردشگری را در تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی روستاها افزایش دهند. امروزه افزون بر جنبه اقتصادی، ابعاد اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی گردشگری روستایی نیز مطرح و مورد توجه قرار گرفته (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴) و اعتقاد بر این است که اگر گردشگری روستایی به نحو مناسبی برنامه‌ریزی و مدیریت شود، می‌تواند محرکی در فرآیند توسعه‌یافتگی و حصول به پایداری توسعه در نواحی روستایی در کلیه زیرشاخه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و نیز صنعت گردشگری باشد (شریف‌زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱). در مقابل، از آنجایی که نواحی روستایی منبعی آسیب‌پذیر و مستعد تغییرات زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشند، به ویژه در مناطقی که گردشگری به طور خودجوش و بدون برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر گسترش یافته، اثرات نامطلوبی به همراه داشته و در دراز مدت مشکلات آن بیشتر از مزایای آن می‌گردد. به نحوی که پیامدهایی چون آلودگی‌های زیست محیطی، تخریب منابع آب، وقوع سیل، فرسایش خاک و تخریب جنگل‌ها و مراتع از تبعات مشهود آن در طی دو دهه‌ی اخیر بوده است (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴). علاوه بر این موارد، تغییر در فعالیت‌های سنتی و هنری روستاییان به منظور متناسب ساختن آن برای گردشگران،

شلوغی و ازدحام بیش از حد در مکان‌های سنتی، شیوع بیماری و بروز بیماری‌های جدید، ایجاد تضاد بین اعضای جامعه روستایی، افزایش نابرابری و شکاف اجتماعی، از دسترس خارج شدن مکان‌های تفریحی برای افراد محلی، افزایش جرم و جنایت و برخی بزهکاری‌های اجتماعی از دیگر اثرات منفی توسعه گردشگری روستایی می‌باشند که در صورت عدم برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح بروز نموده و می‌توانند فواید و مزایای حاصل از آن را به طور جدی تحت الشعاع قرار دهند (Butter and Stephan, 2004). با توجه به این مطالب می‌توان بیان نمود که گردشگری روستایی نوعی فعالیت بسیار پیچیده است که با بخش‌های دیگر جامعه و اقتصاد وجوه مشترکی دارد که می‌بایست آثار و پیامدهای مختلف آن در فرآیند برنامه‌ریزی مورد ملاحظه قرار گیرد تا از اثرات منفی آن کاسته شده و تأثیرات مثبت آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی افزایش یابد (محمدی‌یگانه و رستمی، ۱۳۸۸).

روستای ایبانه در ۴۰ کیلومتری شمال غرب نطنز و ۸۰ کیلومتری جنوب غرب کاشان قرار دارد. از نظر تقسیمات کشوری، این روستا در دهستان برز رود، در حومه‌ی شهرستان نطنز قرار گرفته است. محققان، قدمت هزار و پانصد ساله را برای آن تخمین می‌زنند و آن را از کهن‌ترین زیستگاه‌های انسانی در حاشیه دشت کویر ایران می‌دانند. روستای ایبانه را می‌توان به اعتبار آثار و بناهای تاریخی پر تنوعش که مربوط به دوره‌های ساسانی، سلجوقی، صفوی و قاجار می‌باشد در زمره استثنایی‌ترین روستاهای ایران قرار داد. شکوه معماری بومی و سرشار از زیبایی این روستا، آن را در شمار نمونه‌های کم نظیر دیدنی‌های جهان قرار داده است. ساخت خانه‌ها در این روستا به گونه‌ای است که تمامی خانه‌ها بر روی دامنه‌های شیبدار در شمال رودخانه برز رود بنا شده‌اند، به صورتی که پشت‌بام مسطح خانه‌های پایین‌دست، حیاط خانه‌های بالادست را به وجود آورده و هیچ دیواری هم آنها را محصور نمی‌سازد؛ در نتیجه، ایبانه روستایی چند طبقه به نظر می‌آید که در برخی موارد تا چهار طبقه آن را می‌توان مشاهده نمود. قدیمی‌ترین اثر تاریخی ایبانه، آتشکده‌ای است که مانند دیگر بناهای روستا در سرایشی قرار گرفته که آن را نمونه‌ای از معابد زرتشتی دانسته‌اند که در مناطق کوهستانی بنا شده است. اثر تاریخی دیگر این روستا مسجد جامع و قدیمی‌ترین اثر تاریخی این مسجد، منبر چوبی مثبت‌کاری شده آن است که در سال ۴۶۶ هجری قمری ساخته شده است. روستای ایبانه دارای دو زیارتگاه شاهزاده عیسی و یحیی و قدمگاه می‌باشد. از دیگر بناهای تاریخی روستای ایبانه می‌توان به مسجد پرزله و حاجتگاه، قلعه‌ها (هرده، پل همونه، نراتون، شکاکی)، حمام هرده، دبستان دانشوری ایبانه، دبیرستان ایبانه، آب انبار پالیزه و

درهای قدیمی خانه‌ها اشاره نمود. البته جاذبه‌های گردشگری روستای ایبانه تنها به بناهای تاریخی آن محدود نمی‌شود و پوشش و لباسهای محلی، لهجه و گویش و آداب و رسوم خاص مردم از جمله مراسم مربوط به تولد نوزاد، قاشق زنی، چاووش خوانی، ازدواج، آداب و رسوم مربوط به عزاداری به ویژه مراسم ماه محرم و غیره، همواره از دیگر جاذبه‌های مورد توجه گردشگران بوده است (Wikipedia, 2011). با توجه به وجود جاذبه‌های گردشگری متعدد در روستای ایبانه، این روستا در طول سال، مورد بازدید شمار زیادی از گردشگران قرار می‌گیرد به نحوی که بر اساس آخرین آمار، در تعطیلات نوروز سال ۱۳۹۰ بیش از ۲۵۰ هزار نفر به روستای ایبانه وارد شده و حتی در برخی روزها جمعیتی در حدود ۳۰ هزار نفر از روستا بازدید نموده‌اند. آنچه مسلم است ورود تعداد زیاد گردشگران به روستا اثرات و پیامدهای مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، فیزیکی و زیست محیطی را برای ساکنان بومی منطقه به همراه دارد. در طی سالهای اخیر به دلیل عدم برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح، ابعاد منفی توسعه گردشگری شکل جدی‌تری به خود گرفته به نحوی که در حال حاضر ورود گردشگران به ویژه در روزهای تعطیل، به یک معضل تبدیل شده و حتی ممکن است در صورت ادامه چنین وضعیتی منجر به تخریب روستا نیز گردد (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۰؛ طالب و همکاران، ۱۳۸۷). با توجه به مطالب اشاره شده، به نظر می‌رسد اولین گام جهت اجتناب از بروز اثرات منفی و توسعه ناپایدار گردشگری، مطالعه و ارزیابی پدیده گردشگری روستایی در مناطق مختلف است تا بر این اساس، راهبردها و راهکارهای مناسب به منظور مدیریت و کاهش این اثرات تدوین گردد. این تحقیق با هدف ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه، با استفاده از مدل تحلیل عاملی انجام پذیرفت.

رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) در بررسی گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی دریافتند که به دلیل فقدان برنامه‌ریزی و ضعف مدیریت، توسعه گردشگری منجر به بروز اثرات نامطلوبی همچون آلودگی منابع آب، تخریب چشم‌اندازهای طبیعی، تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغات، افزایش مهاجرت، رکود فعالیت‌های کشاورزی و دوگانگی اجتماعی شده است. مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) در ارزیابی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی به این نتیجه رسیدند که گردشگری در زمینه اقتصادی اثرات محدودی داشته و به‌جز اشتغال‌زایی و درآمدزایی اندک، موجب بالا رفتن قیمت‌ها و سوداگری زمین شده است. از نظر زیست‌محیطی نیز ورود گردشگران به نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری و افزایش آلودگی‌ها منجر شده است. میرکتولی و مصدق (۱۳۸۹) در بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی اظهار داشتند که ۷۶/۶ درصد پاسخگویان، نقش گردشگری را در توسعه صنایع دستی

در حد زیاد و خیلی زیاد، ۱۹/۷ درصد در سطح کم و ۵/۷ نیز بی‌تأثیر ارزیابی نموده‌اند. Ashley (2000) اثرات منفی گردشگری روستایی را به سه دسته مالی (اقتصادی)، فیزیکی (کالبدی) و اجتماعی- فرهنگی تقسیم‌بندی نمود. Liu (2006) در مطالعه گردشگری در مناطق روستایی مالزی و اثرات ناشی از توسعه آن بیان نمود که به دلیل عدم اعمال مدیریت صحیح در برخی روستاها، فعالیت‌های گردشگری نه تنها مزیتی نداشته‌اند، بلکه زمینه بروز اثرات منفی چون توزیع نابرابر منافع حاصل از گردشگری و افزایش شکاف طبقاتی، ایجاد تضاد بین ساکنان محلی، افزایش نرخ زمین و مواد غذایی، کوتاه مدت بودن فرصت‌های شغلی، بهره‌برداری نبروهای غیر روستایی از منافع اقتصادی گردشگری، نابودی و تخریب محیط زیست، فرسایش خاک، افزایش زباله و آلودگی منابع آب را نیز فراهم نموده‌اند. Byrd et al (2009) در مقایسه نگرش ذینفعان مختلف نسبت به اثرات گردشگری در مناطق روستایی، از بین رفتن سبک معماری سنتی در اثر توسعه خانه‌سازی مدرن، آسیب رسیدن به ابنیه و آثار تاریخی، افزایش جرم و بزهکاری، افزایش مالیات و هزینه‌ها، آلودگی محیط‌زیست و مسائل ناشی از ترافیک را از مهمترین اثرات منفی گردشگری روستایی عنوان نمودند. Eghbali et al (2011) در مطالعه منفی گردشگری روستایی استان سمنان، به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری اثرات منفی متعددی همچون بالا بودن میزان ریسک فعالیتهای گردشگری، افزایش هزینه‌ها، ایجاد تغییر در فرهنگ بومی، فشار بیش از حد بر منابع و امکانات محلی و تخریب آنها، ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی و فرسایش خاک را در پی دارد.

مبانی نظری تحقیق

گردشگری روستایی یکی از انواع مختلف گردشگری به شمار می‌رود که شامل فعالیت‌های مختلف گردشگری در محیط‌های روستایی و پیرامون آن می‌باشد. این فعالیت در بردارنده ارزش‌ها و پیامدهای متفاوتی در ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی است (Soteriades, 2002). به لحاظ مفهومی، گردشگری روستایی را می‌توان نوعی مسافرت به مکان‌هایی خارج از شهرک‌های اصلی و کنار ساحلی تعریف نمود. برخی نیز گردشگری روستایی را نوعی فعالیت در مناطق تفریحی- تجاری در نواحی روستایی می‌دانند که در آنها خدمات مختلفی برای گردشگران ارائه می‌شود (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷). در مفهوم کلاسیک، گردشگری روستایی نوعی فعالیت توریستی است که درآمد اضافی برای آنهایی فراهم می‌کند که

شغل اصلی‌شان کشاورزی می‌باشد (Szabo, 2005). در یک بیان کلی می‌توان گردشگری روستایی را فعالیت گردشگری در محیط روستا در نظر گرفت یا در یک حوزه کاربردی وسیعتر، آن را فعالیتی در حوزه غیر شهری تلقی نمود که فعالیت‌های انسانی در آن غالباً در بخش کشاورزی است (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷). البته ذکر این نکته نیز ضروری است که گردشگری روستایی شامل حوزه وسیعی از فعالیتهای مختلف می‌شود که هر یک از آنها می‌توانند جذابیت‌های خاصی را برای گردشگران داشته باشند. به عبارت دیگر گردشگران با انگیزه‌های متفاوتی همچون منحصر به فرد بودن اکولوژیکی، دستیابی به فرصت‌های ماجراجویی ویژه، دیدن جذابیت‌های فرهنگی یا کیفیت فضا و محیط نواحی روستایی وارد روستاها می‌شوند (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵). به طور خلاصه گردشگری روستایی را می‌توان در قالب جاذبه‌های بکر طبیعی (طبیعی-اکولوژیک)، مسکن و معماری روستایی (کالبدی-فضایی)، اقتصاد روستایی و جاذبه‌های فرهنگی-اجتماعی در نظر گرفت (مرادزادی و نظری، ۱۳۸۲).

روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ میزان و درجه کنترل، غیرآزمایشی و توصیفی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، میدانی و به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی محسوب می‌شود. جامعه آماری تحقیق را تمامی سرپرستان خانوار در روستای ایبانه تشکیل داده‌اند که براساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ در حدود ۱۶۰ خانوار بودند. با توجه به جدول کرجسی و مورگان، تعداد ۱۱۰ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده برای انجام تحقیق انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق پرسشنامه بود که از دو بخش مشخصه‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان (شامل پنج متغیر) و دیدگاه آنها در خصوص میزان اهمیت هر یک از اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه (شامل ۲۱ متغیر) تشکیل شده بود. برای اندازه‌گیری بخش دوم، از طیف لیکرت پنج سطحی (از خیلی کم-۱ تا خیلی زیاد-۵) استفاده گردید. همچنین برای تعیین قابلیت اعتماد ابزار تحقیق پیش‌آزمون (شامل ۳۰ نفر خارج از نمونه اصلی) انجام گرفت. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS انجام شد و نتایج در دو بخش توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی و میانگین) و استنباطی (تحلیل عاملی اکتشافی) ارائه گردید.

نتایج

با توجه به اینکه ۹۷/۵ درصد پاسخگویان را مردان و ۲/۵ درصد را زنان تشکیل می‌دادند نتایج نشان داد به لحاظ سن، میانگین سنی افراد در حدود ۵۴/۷۵ سال و بیشترین فراوانی (۳۳/۶ درصد) مربوط به پاسخگویانی بود که در رده سنی ۴۶ تا ۵۵ سال قرار داشتند. کمترین و بیشترین سن پاسخگویان به ترتیب ۲۱ و ۷۸ سال بوده است. از نظر شغل اصلی، نتایج حاکی از آن بود که اکثریت افراد مورد مطالعه (۴۶/۲۵ درصد) را کشاورزان و باغداران تشکیل می‌دهند. با توجه به اطلاعات بدست آمده، میانگین سابقه کار افراد ۱۷/۶۷ سال بود. همچنین در خصوص سطح تحصیلات، نتایج نشان داد که بیشترین فراوانی (۳۱/۸ درصد) مربوط به پاسخگویانی بوده که تحصیلات آنها در سطح ابتدایی می‌باشد (جدول ۱).

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات

شماره	گروه سنی (سال)	فراوانی	درصد
۱	بی سواد	۱۴	۱۲/۷
۲	ابتدایی	۳۵	۳۱/۸
۳	راهنمایی	۱۸	۱۶/۷
۴	دیپلم	۲۷	۲۴/۳
۵	بالتر از دیپلم	۱۶	۱۴/۵
۶	کل	۱۱۰	۱۰۰

به منظور دسته‌بندی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه و تعیین مقدار واریانس تبیین شده توسط هر یک از متغیرها در قالب عوامل دسته‌بندی شده، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. همچنین به منظور تشخیص مناسب بودن داده‌های مربوط به مجموعه متغیرهای مورد تحلیل از آزمون بارتلت و شاخص KMO استفاده شد. معنی‌داری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO (جدول ۲)، حاکی از همبستگی متغیرهای مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی بود.

جدول ۲: مقدار KMO و آزمون بارتلت و سطح معنی‌داری

مجموعه مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معنی‌داری (Sig.)
اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه	۰/۷۸۹	۶۹۱/۹۶۵	۰/۰۰۰

عوامل استخراج شده مجموعه مورد تحلیل، یعنی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ابیانه، همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی در جدول ۳ ارائه شده است. لازم به ذکر است که به منظور استخراج و دسته‌بندی عوامل، از معیار مقدار پیشین استفاده گردید و عواملی مد نظر قرار گرفتند که مقدار ویژه آنها از یک بزرگ‌تر بوده‌اند. با توجه به نتایج بدست آمده (جدول ۳)، عامل نخست از بین چهار عامل استخراجی تحت عنوان عامل "اجتماعی - فرهنگی" با مقدار ویژه ۴/۵۴۹ به تنهایی تبیین کننده ۲۶/۶۹ درصد واریانس کل مجموعه مورد تحلیل بود. پس از آن، عامل دوم با نام عامل "اقتصادی - اکولوژیکی" با مقدار ویژه ۳/۳۳۸ توانسته است ۱۸/۴۵ درصد واریانس مجموعه را تبیین نماید. در نهایت، عوامل سوم (فیزیکی - بهداشتی) و چهارم (زیست محیطی) با مقدار ویژه ۲/۴۳۱ و ۱/۲۴۵ به ترتیب در حدود ۱۳/۳۹ و ۶/۸۹ درصد واریانس کل را تبیین نموده‌اند. به طور کلی، این چهار عامل در مجموع ۶۵/۴۲ درصد واریانس کل را تبیین کرده‌اند که حاکی از میزان واریانس بالای تبیین شده توسط عوامل استخراج شده است.

جدول ۳: عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها

شماره	عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
۱	اجتماعی - فرهنگی	۴/۵۴۹	۲۶/۶۹	۲۶/۶۹
۲	اقتصادی - اکولوژیکی	۳/۳۳۸	۱۸/۴۵	۴۵/۱۴
۳	فیزیکی - بهداشتی	۲/۴۳۱	۱۳/۳۹	۵۸/۵۳
۴	زیست محیطی	۱/۲۴۵	۶/۸۹	۶۵/۴۲

وضعیت قرارگیری مجموعه متغیرهای مرتبط با اثرات منفی توسعه گردشگری، با توجه به عوامل استخراج شده با فرض واقع شدن متغیرهای دارای بار عاملی بزرگتر از ۰/۵ پس از چرخش عامل‌ها به روش وریماکس و نامگذاری آنها، در جدول ۴ ارائه شده است. البته باید به این نکته اشاره نمود که پس از چرخش (وریماکس)، سه متغیر به دلیل پایین بودن بار عاملی (کمتر از ۰/۵) و در نتیجه معنی‌دار نبودن همبستگی آنها با دیگر متغیرها، از تحلیل حذف شدند.

جدول ۴: متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و میزان بارهای عاملی به دست آمده از ماتریس چرخش یافته

عوامل	متغیرها	بار عاملی
اجتماعی - فرهنگی	تغییرات منفی در فعالیت‌های سنتی و هنری روستاییان به منظور متناسب ساختن آنها برای گردشگران روستایی	۰/۸۶۱
	کاهش تدریجی استفاده از گویش محلی در منطقه	۰/۸۳۳
	تأثیر رفتار و شیوه زندگی گردشگران بر رفتار و شیوه زندگی روستاییان (تغییر در نوع پوشاک، نحوه سخن گفتن و...)	۰/۷۹۶
	افزایش تمایل روستاییان به استفاده از کالاهای تجملاتی و تزئینی	۰/۷۴۴
	توزیع ناعادلانه و تمرکز منافع حاصل از گردشگری در دست سرمایه‌گذاران و نهادهای دولتی و نخبگان محلی	۰/۶۸۹
	افزایش تضادها و اختلافات محلی بین افراد بومی منطقه	۰/۶۴۳
اقتصادی - اکولوژیکی	کاهش جمعیت حیات وحش در منطقه (صدمات اکولوژیکی)	۰/۷۴۸
	ایجاد شکاف درآمدی بین روستاییان ساکن در منطقه	۰/۷۱۴
	افزایش هزینه‌ها به دلیل توسعه بیشتر امکانات توریستی و تسهیلات زیربنایی و عمرانی (شبکه‌های آب و فاضلاب، مخابرات و...)	۰/۶۸۱
	افزایش هزینه خدمات عمومی مثل جمع آوری زباله، خدمات بهداشتی و...	۰/۶۱۲
	تغییر و جابه‌جایی نیروی کار کشاورزی به بخش گردشگری	۰/۵۸۸
فیزیکی - بهداشتی	بروز و شیوع بیماری‌های جدید به دلیل ورود گردشگران به مناطق روستایی	۰/۷۳۱
	از بین رفتن سبک معماری سنتی در اثر توسعه خانه‌سازی مدرن در منطقه	۰/۶۲۱
	آسیب رسیدن به ابنیه و آثار تاریخی در منطقه	۰/۵۷۳
	تغییر کاربری اراضی کشاورزی در منطقه و کاهش اراضی زیر کشت محصولات کشاورزی	۰/۵۱۲
	زیست محیطی	افزایش آلودگی‌های زیست محیطی مثل آلودگی هوا، آب، جنگل و آلودگی صوتی در منطقه
فرسودگی محیط زیست و مناظر طبیعی در منطقه		۰/۵۸۲

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد که توسعه گردشگری در روستای ایبانه از اثرات منفی متعددی در زمینه‌های مختلف برخوردار می‌باشد که براساس نتایج تحلیل عاملی، این اثرات در چهار دسته اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی - اکولوژیکی، فیزیکی - بهداشتی و زیست محیطی قرار گرفته و در حدود ۶۵/۴۲ درصد واریانس اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه را تبیین نمودند. یکی از مهمترین اثرات منفی فعالیت‌های گردشگری در روستا که براساس نتایج تحلیل عاملی به عنوان عامل نخست وارد تحلیل شده و مقدار قابل توجهی از واریانس را به خود اختصاص داده است، عامل اجتماعی - فرهنگی می‌باشد. در این روستا به واسطه وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان و ورود گردشگران انبوه به منطقه، در برخی موارد مشاهده شده که به واسطه افراط در ایجاد جذابیت‌های گردشگری، برخوردهای تجاری مآبانه‌ای با جلوه‌های فرهنگی منطقه صورت گرفته و به منظور متناسب ساختن آنها برای گردشگران، تغییرات منفی متعددی در فعالیت‌های هنری و سنتی روستاییان ایجاد شده است؛ به نحوی که برخی از عادات و سنن، جشن‌ها، صنایع دستی و موسیقی و دیگر الگوهای فرهنگی به دلیل ارائه نامناسب و ناشایست آنها به عنوان جاذبه‌های گردشگری، اعتبار و اصالت خود را تا حدودی از دست داده و به کالا بدل شده‌اند. یکی دیگر از مصادیق اثرات منفی گردشگری در بعد اجتماعی - فرهنگی، کاهش تدریجی استفاده از گویش محلی در منطقه می‌باشد، به نحوی که در طی سال‌های اخیر با افزایش شمار ورود گردشگران به روستا و عدم برنامه‌ریزی درست در این زمینه، گویش افراد محلی تا حدود زیادی تحت تأثیر قرار گرفته و استفاده از آن کاهش یافته است. هرچند افزون بر گویش محلی، به واسطه شکل گرفتن ایستارهای مصرفی گردشگری، شماری از مردم محلی به ویژه جوانان روستایی دچار عارضه تشبه به بیگانگان شده و از الگوهای رفتاری و پوشاکی گردشگران تقلید می‌کنند، تقلیدی که بدون شناخت تفاوت پیشینه‌های فرهنگی و موقعیت‌های اجتماعی - اقتصادی گردشگران صورت می‌گیرد. اهمیت عامل اجتماعی - فرهنگی به عنوان مهمترین پیامد منفی توسعه گردشگری، در مطالعات (Ashley (2000 و رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

دومین عاملی که بیشترین میزان واریانس را به خود اختصاص داد، عامل اقتصادی - اکولوژیکی است. در این زمینه، یکی از مهمترین اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه صدمات اکولوژیکی و کاهش قابل توجه حیات وحش در منطقه بوده است به نحوی که افزایش

تردد وسایل نقلیه به منطقه و بروز آلودگی‌های مختلف زیست محیطی، منجر به آسیب رساندن جدی به حیات وحش منطقه و کاهش جمعیت آنها گردیده است. علاوه بر صدمات اکولوژیکی، موضوع دیگری که در قالب عامل دوم بیشتر مورد تأکید بوده است اثرات منفی اقتصادی توسعه فعالیت‌های گردشگری در این روستای می‌باشد به نحوی که به موازات توسعه گردشگری، برخی هزینه‌های اضافی همچون هزینه توسعه امکانات توریستی و تسهیلات زیربنایی و عمرانی و ارائه خدمات عمومی به افراد محلی تحمیل شده است. مسأله دیگری که ناشی از توسعه فعالیت‌های گردشگری در روستایی ابیانه بوده، تغییر و جابجایی بخشی از نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش گردشگری است. جذابیت بیشتر فعالیت‌های گردشگری موجب شده برخی از روستائیان کاربری اراضی خود را تغییر داده و زمین‌های کشاورزی و باغی خود را به فروشگاه، پارکینگ و غیره تبدیل نمایند. (Liu (2006)، Byrd et al (2009)، Eghbali et al (2011) و مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) در مطالعات خود به این نکات اشاره نموده‌اند.

پارامتری که در اولویت سوم تحلیل عاملی قرار گرفت، عامل فیزیکی - بهداشتی بود. یکی از مهمترین مواردی که مورد تأکید بسیاری از روستائیان ابیانه بوده است، بروز و شیوع بیماری‌های جدید به دلیل ورود گردشگران به منطقه می‌باشد. همچنین اثرات فیزیکی و کالبدی نیز از عوامل مورد تأکید می‌باشند به نحوی که گاه گل بودن ساختار روستا، تردد زیاد و بازدید بیش از حد گردشگران از یک سو و عدم سرمایه‌گذاری و مرمت بناها از سوی دیگر، بافت سنتی روستا را به تدریج در مرحله فرسودگی و از بین رفتن قرار داده است. البته افزایش ساخت و سازهای غیرمجاز در روستا به منظور توسعه تسهیلات گردشگری نیز موجب تسریع فرآیند تخریب بافت سنتی و بناهای تاریخی شده است. اهمیت عامل فیزیکی در مطالعات (2011) Ashley(2000)، Liu (2006)، Byrd et al (2009)، Eghbali et al نیز مورد تأیید قرار گرفته است.

نتایج نشان داد بعد دیگر اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ابیانه، اثرات زیست محیطی است. با افزایش گردشگران، آلودگی‌های زیست محیطی نظیر آلودگی هوا، آب، خاک و صوت در منطقه افزایش یافته و در برخی نقاط نیز به دلیل تردد بیش از حد گردشگران، مناظر طبیعی دچار فرسودگی شده‌اند.

با توجه نتایج به دست آمده، به منظور کنترل و مدیریت اثرات منفی ناشی از توسعه گردشگری در روستای ابیانه و توسعه پایدار گردشگری روستایی پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- ۱- به منظور پیشگیری و کاهش اثرات منفی توسعه گردشگری در بعد اجتماعی- فرهنگی، لازم است برنامه‌های آموزشی مرتبط با اهمیت گردشگری و مفهوم و مزایای آن، نحوه برخورد با گردشگران و الگوهای اجتماعی آنان تدوین شده و به روستاییان ساکن در منطقه ارائه گردد.
- ۲- به منظور جلوگیری از تخریب ابنیه و آثار تاریخی، مواردی همچون محدودیت در تعداد و نوع گردشگران و ممنوعیت ورود به نواحی شکننده مورد توجه قرار گیرد.
- ۳- محافظت از سبک‌های ممتاز معماری و استفاده از روح معماری سنتی در ساختمان‌سازی مدنظر قرار گیرد.

Archive of SID

منابع

- ۱- خبرگزاری ایسنا. ۱۳۹۰. روستای ابیانه: هجوم گردشگران و مشکلات ناشی از آن. خبرگزاری دانشجویان ایران، تهران، سرویس میراث و گردشگری، ۲۲ فروردین.
- ۲- رضوانی، م. و صفایی، ج. ۱۳۸۴. گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی، فرصت یا تهدید (مطالعه موردی: نواحی روستایی شمال تهران). مجله پژوهش‌های جغرافیایی، ۵۴: ۱۰۹-۱۲۱.
- ۳- رکن‌الدین افتخاری، ع. و مهدوی، د. ۱۳۸۵. راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک). مجله مدرس علوم انسانی، ۴۵(۱۰): ۳۱-۱.
- ۴- شریف‌زاده، ا. و مرادنژادی، ه. ۱۳۸۱. توسعه پایدار و گردشگری روستایی. مجله اجتماعی-اقتصادی جهاد، ۲۵۱(۲): ۵۳-۶۱.
- ۵- طالب، م.، بخشی‌زاده، ح. و میرزایی، ح. ۱۳۸۷. مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران. مجله روستا و توسعه، ۱۱(۴): ۲۵-۵۲.
- ۶- محمدی‌یگانه، ب. و رستمی، ی. ۱۳۸۸. گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه پایدار اقتصادی (مطالعه موردی: روستای اورامان تخت). مجموعه مقالات اولین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، دانشگاه رازی کرمانشاه، ۱۷-۱۶ شهریور: ۱-۱۱.
- ۷- مرادنژادی، ه. و نظری، ش. ۱۳۸۲. توریسم و توسعه روستایی در ایران. مجله اجتماعی-اقتصادی جهاد، ۲۵۶(۳): ۳۶-۴۵.
- ۸- مرکز آمار ایران. ۱۳۸۵. سالنامه آماری: سرشماری عمومی نفوس و مسکن در استان اصفهان.
- ۹- مهدوی، م.، قدیری، م. و قهرمانی، ن. ۱۳۸۷. اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان. مجله روستا و توسعه، ۱۱(۲): ۳۹-۶۰.
- ۱۰- میرکتولی، ج. و مصدق، ر. ۱۳۸۹. بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی در دهستان استرآباد جنوبی شهرستان گرگان. مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۷(۲): ۱۳۷-۱۵۴.
- 11-Andereck, K. and Vogt, C. 2000. The relationship between residents attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 3 (39): 27-36.

- 12-Ashley, C. 2000. The impacts of tourism on rural livelihoods: Namibia's experience. Overseas Development Institute, Portland House, Stag Place, London, SW1E 5DP.
- 13-Butter, R. and Stephan, B. 2004. Tourism and National Park. , John Wiley & Sons publication, England, 438 p.
- 14-Byrd, E., Bosley, H. and Dronberger, M. 2009. Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina. *Journal of Tourism Management*, 30 (1): 693- 703.
- 15-Davis, J. and Morais, D. 2004. Factions and enclaves: small towns and socially unsustainable tourism development. *Journal of Travel Research*, 3 (43): 3- 10.
- 16-Eghbali, N., Bakhshandea, A. and Alipour, K. 2011. Effects of positive and negative rural tourism (case study: Rural Semnan Province). *Journal of Geography and Regional Planning*, 2 (2): 63-76.
- 17-Hassan, S. 2000. Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry. *Journal of Travel Research*, 3 (2): 239- 245.
- 18-Holland, G., Burian, M. and Dixey, L. 2003. Tourism in poor rural areas, diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic. PPT working paper, No. 12.
- 19-Liu, A. 2006. Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia. *Tourism Management*, 4 (27): 878- 889.
- 20-McGehee, N. and Andereck, K. 2004. Factors predicting rural residents' support of tourism. *Journal of Travel Research*, 3 (43): 131- 140.
- 21-Reeder, R. J., and Brown, D.M. 2005. Recreation, tourism, and rural wellbeing. United States Department of Agriculture Economic Research Report Number 7.
- 22-Soteriades, M. 2002. Tourism and environment in rural areas. Available at: <http://www.fund.acbe/prelude>.
- 23-Szabo, B. 2005. Rural tourism as alternative income source for rural areas along the Hortobagy. *Journal of Agricultural Economics*. 20 (11): 178- 191.
- 24-Wikipedia. 2011. Introduction to Abyaneh village. Available at: <http://en.wikipedia.org/wiki/Abyaneh>.